

müdürlerinden Dr. A. Dethier'nin yazılarında mimarının Bourgeois olduğu belirtilir. Neo-Klasik-Mağrib üslupları karışımı karma (eklektik) bir dış görünüşe sahip olan bu kapı ve köşk kompozisyonu, yan köşkların planı ve düzeni açısından klasik ve klasik öncesi Türk mimarisinin izlerini taşımaları bakımından ayrıca dikkat çekicidir. Bu dönemlerde Batı etkilerini dış mimaride en çok gösteren yapılardan Dolmabahçe Sarayı'nda ve özellikle harem bölümünde de böyle bir durumla karşılaşmaktadır.

Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı Saray-ı Atık'ın (Eski Saray) arazisinde bulunan Seraskerlik Dairesi'nin ilk çekirdeği, II. Sultan Mahmud'un 1251'de (1836) Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin yönettiği bir kışla inşa ettirmesiyle ilgilidir. Sarayın kalıntıları bu maksatla yıkılmıştır. Bugün üniversite bahçesinin Süleymaniye Camii tarafına bakan kuzey kısmında, Beyazıt Meydanı'na açılan kapının genel hatlarını taşıyan, fakat daha sade ve ampir üslûba yakın bir âbidevi kapı daha vardır. Orta kısmında dik bir rampa ile iç kısma geçilen bu kapının üstünde, eskiden Sarı Kışla adıyla bilinen ve bir zamanlar Yüksek Öğretmen Okulu ile Halkevi Talebe Yurdu'nun barındığı iki katlı geniş kışla binası vardı. Bina tamamen yıkılmış olmakla birlikte Süleymaniye yönündeki kapı bakıma muhtaç durumda ayakta. Kuruluşu Sultan II. Mahmud devrine inen ilk Bâb-ı Seraskerî'nin bu kuzeydeki âbidevi kapı olduğunu düşünmek için yeterli bilgi olmasına rağmen üzerinde hiçbir kitâbe veya tuğra tesbit edilememiştir. Beyazıt Meydanı'ndaki âbidevi kapı ile gerideki üç katlı Seraskerlik binası arasındaki alan, eski resim ve kartpostallarda da görüldüğü gibi tâlim alanı olduğundan ağaçsızdı. Ağaçlandırma Dârülfünun emini olduğu yıllarda İsmayıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu) tarafından başlatılmıştır. Bâb-ı Seraskerî 1988 yılında dış cepeleri temizlenerek onarım geçirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Semavi Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph. Anton Dethier Hakkında Notlar", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, İstanbul 1960, s. 47; Oktay Aslanapa, "İstanbul Dârülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1983, I, 38-47; a.m.f., "İstanbul Dârülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi Bülteni*, sy. 13, İstanbul 1980, s. 32-37; Nurhan Atasoy, *Üniversite Giriş Kapısı İçin Rapor*, İstanbul 1989; Cahit Kayra, *İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar*, İstanbul 1990, s. 61-62; Hamid Küçükbatır, "Altunizâde, İsmâil Zühdi Paşa", *DİA*, II, 545.

ARA ALTUN

BABA

(bk. ANA BABA).

BABA

Bazı mutasavvıflara,
tarikat şeyhleriyle halifelerine veya
mezcuplara verilen bir unvan.

Sevgi, saygı, fedakârlık ve himaye gibi ahlâkî esaslar üzerine kurulan baba-evlât münasebeti, çok eski zamanlardan beri din önderleriyle onlara tâbi olan kişiler arasında bulunması gereken iyi ilişkiler için örnek alınmıştır. Tevrat'ta Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. İbrâhim ve Hz. İshak gibi peygamberlerden "baba" diye söz edilmiş, bu anlayış Hristiyanlık'ta da devam etmiştir.

Hz. Muhammed'in kendi öz çocukları dışında hiçbir kimsenin babası olmadığını ifade eden âyeti (el-Ahzâb 33/40) tefsir âlimleri genellikle evlât edinme yasağıyla açıklamışlar, Hz. Peygamber'le kendi sulbünden gelmeyen herhangi bir kimse arasında aile hukuku bakımından özel hükümler doğuracak şekilde bir babalık-evlâtlık münasebetinin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Zemahşerî'nin işaret ettiği üzere peygamberler ümmetlerine gösterdikleri sevgi, şefkat ve samimiyet bakımından onların babaları yerinde oldukları gibi ümmet fertleri de peygamberlerine gösterdikleri saygı ve bağlılık açısından onların evlâdı durumundadırlar (bk. *el-Keşşâf*, III, 264). Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in hanımlarından "müminlerin anneleri" (el-Ahzâb 33/6) diye söz etmekte, bir hadiste de Hz. Peygamber'in ümmetinin babası mevkiinde bulunduğu belirtilmektedir (bk. İbn Mâce, "Tahâret", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4; Nesâî, "Tahâret", 35). İslâm âlimlerine göre bu nevi naslarda müminlerin Hz. Peygamber'i ve onun eşlerini kendi baba ve anneleri gibi saygıdeğer bilerek onlara hürmet duyguları beslemeleri, kendilerini saygısızlık göstermekten veya onları saygısız ifadelerle anmaktan kaçınmaları gerektiği anlatılmak istenmiştir.

İslâm'ın ilk asırlarında din âlimlerine, âbid, zâhid ve mürsidlere baba unvanı verildiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. X. yüzyıldan itibaren çeşitli tesir ve sebeplerle bazı mezcuplarla münzevi sûfilerle bab veya baba unvanının verilmeye başlandığı görülmektedir. Hücvîrî *Keşfü'l-maḥcûb*'da Ferganalı Bab Amr adlı

bir sûfiden bahsederken bu bölgede büyük şeyhlere ve dervişlere bab unvanının verildiğini söyler. Baba Kûhî (ö. 442/1050) ile Baba Tâhir-i Uryân da (ö. 447/1055) bu unvanla meşhur olan sûfilerdendir. XI. yüzyıldan itibaren baba unvanı, başta İran ve Azerbaycan olmak üzere İslâm ülkelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış, halk çoğunluğunun mutasavvıflara mânevî koruyucu, ermiş ve baba nazarıyla bakması bu unvanın yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Baba unvanı XII. yüzyılda Türkistan'da *hâcegân** yolunu tutan sûfilerle Yesevî dervişleri arasında da ilgi görmeye başladı. Menkıbelerde Ahmed Yesevî'nin mürsidi olarak adı geçen Arslan Baba ile Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Zengi Baba ve Maçın Baba bu unvanla tanınırlar. Ata ile baba kelimeleri aynı anlamı taşıdığından Yesevî dervişlerine önceleri ata denirdi. Bir ara bunlara hem baba hem de ata unvanı verildi. Nitekim Zengi Baba aynı zamanda Zengi Ata diye bilinir. Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-meḥabbe* adlı eserinde baba unvanıyla anılan Türkistan sûfilerinin bir kısmından bahsetmektedir.

Baba kelimesi Anadolu'nun fethinden önce yaygın bir biçimde kullanılmakta idi. Baba Tâhir, Baba Hacı, Baba Efdalüddîn-i Kâşî, Baba Rûkn-i İsfahânî, Baba Kûhî-i Şîrâzî, Baba Tevekkülî ve Baba Sevdâî bu unvanla meşhur oldular. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey (ö. 455/1063) Hemedan'a geldiğinde Baba Tâhir ve Baba Câfer adlı iki sûfî ile tanışmış, nasihatlarını dinleyerek hayır dualarını almıştı. Baba unvanıyla tanınan pek çok şeyh, halife, derviş ve meczup vardır. Baba Ali Hoşmerdân, Baba Kemâl-i Hocendî, Baba Kanber-i Velî, Baba Hacı Mahmud, Sâmit Şeyh Ali Baba, Baba Bîk Esedâbâdî, Baba Çomaklı, Baba Ferec, Baba Şadân, Baba Mahmûd-i Tûsî, Baba Heten, Baba Süngü, Baba Ni'metullâh-ı Nahcuvânî Baba Semmâsî bu unvanla tanınan mutasavvıflardandır.

Baba kelimesi Şîî ve Sünnî tasavvuf çevrelerinde ortaklaşa kullanılan bir unvandır. Bundan dolayı bir mutasavvıfa baba denilmesi onun Sünnî veya Şîî olduğunu göstermeye yetmez. Çünkü Kalendarîyye, Haydariyye ve Bektaşîyye gibi Şîî meşrepli tarikatlara mensup şeyhlerle onların halife ve dervişlerine baba denildiği gibi Çiştîyye, Kübrevîyye ve Nakşibendîyye gibi Sünnî tarikatlara mensup bazı şeyhlere de bu unvan verilmiştir. Meselâ Nakşibendîyye'nin kurucusu

Bahâeddin Nakşibend'in mânevî babası ve şeyhi Muhammed Semmâsî ile Kübreviyye'den Kemâl-i Cendî, Çiştîyye'den Köhnepüş baba unvanıyla tanınmışlardır.

Anadolu'nun fethinden sonra buraya gelen sûfî ve dervişler arasında baba unvanlı mutasavvıf ve şeyhler vardı. Bunların en tanınmış, Babaî tarikatının kurucusu sayılan Baba İlyâs-ı Horasânî (ö. 637/1240) ile onun adına bir isyan hareketi gerçekleştiren Baba İshak'tır. Başta Hacı Bektâş-ı Velî olmak üzere Baba İlyas'ın halifelerinden çoğu ve ilk Bektaşîler baba unvanını kullanmamıştır. Bununla birlikte bu unvan XIII ve XIV. asırda Anadolu'daki tasavvuf zümreleri arasında oldukça yaygındı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili rivayetlerde sık sık adları geçen Geyikli Baba ve Koyun Baba'dan başka Barakiler'in şeyhi sayılan Barak Baba ile Duğlu Baba, Avşar Baba, Postinpüş Baba, Somuncu Baba, Otman Baba ve Timur'un ziyaret ettiği Baba Süngü ile halifeleri bu unvanla tanınan sûfilerdendir.

Balım Sultan tarafından teşkilâtlandırılan Bektaşîliğin iki kolundan biri Babalar (Babağân veya Nâzenînân) koludur. Daha çok şehir ve kasabalarda yaşayan, tekke ve zâviyeleri bulunan Bektaşî babaları "yol evlâdı", diğer kolu temsil eden Çelebiler ise "bel evlâdı" olarak tanınır. Bektaşîliğin son şeklinde babalık belli bir eğitimden geçtikten sonra ulaşılan önemli bir tarikat makamı haline gelmiştir. **Ahî*** birliklerinde esnaf teşkilâtının başında bulunan kişiye de "ahî baba" denirdi. Akşemseddin'in halifelerinden Sivrihisarlı Baba Yûsuf (ö. 917/1511), Bayramiyye tarikatı mensuplarından olmasına rağmen bu lakapla tanınmıştır. Abdülganî Pîr Babaî de (ö. 870/1465) Babaiyye adlı bir başka tarikatın kurucusudur. Ayrıca velî olduğuna inanılan babaların hâtıralarını yaşatmak için Anadolu ve Rumeli'de çeşitli köylere, kasabalara, şehirlere, mahalle, cami, mezarlık ve türbelere baba kelimesiyle başlayan adlar verilmiştir (bk. "Türk Kültüründe Babalar", s. 56-77).

Türkler arasında baba ve ata kelimeleleri yanında, bunlar kadar yaygın olmasa bile aynı mânada olmak üzere **bab** kelimesi de kullanılmaktaydı. Ancak bu son kelimenin Arapça'da "kapi" anlamına gelen bâb ile ilgisi yoktur ve kelime Fuad Köprülü'ye göre babanın kısaltılmış şekli ibarettir (bk. *İA*, II, 165). Nitekim Farsça'da da **bâbâ** ve **bâb** ke-

limeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadı.

Baba unvanı tasavvufî çevrelerin dışında çeşitli meslek zümreleri arasında da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Tahâret", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4; Tirmizî, "Menâkıb", 30; Nesâî, "Tahâret", 35; Hücvirî, *Keşfü'l-mağcûb*, Tahrân 1979, s. 301; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1939, I, 61; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 264; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 350; Ali Şîr Nevâî, *Nesâyim*, s. 404, 414; Safî, *Reşehât*, s. 19, 29; Ma'sum Ali Şah, *Terâz'ı İqâ*, I, 261, 412; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1966), s. 13, 14; a.mlf., "Baba", *İA*, II, 165-166; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1977, s. 43-44; A. Güzel - Ş. K. Seferoğlu, "Türk Kültüründe Babalar", *Erol Gündör İçin*, Ankara 1988, s. 51-77; F. Taeschner, "Bâbâ", *UDMİ*, III, 798-799; H. Algar, "Bâb", *Elr.*, III, 278.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BABA CÂFER ZİNDANI

İstanbul'da Halic surlarındaki
bir burcun altında ve içinde
Bizans ve Osmanlı dönemlerinde
hapishane olarak kullanılan yer.

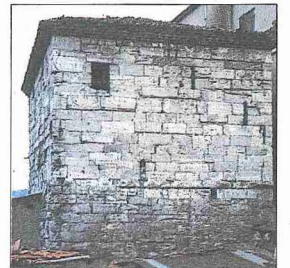
Günümüzde İstanbul Ticaret Odası ile Galata (Karaköy) köprüsü arasındaki Halic kıyısında yakın zamana kadar Yemiş İskelesi adıyla anılan yerde bulunmaktadı. Buraya adını veren Câfer rivayete göre Hz. Peygamber soyundan gelmektedir ve Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid tarafından Bizans İmparatorluğu'na elçi olarak gönderilmiştir. Câfer, İstanbul'da bulunan Araplar'la Rumlar arasındaki çarpışmalarda ölen müslümanların naaşlarının sokak aralarında kalmasını çok üzümlere devrin imparatoru Nikephoros'a sert bir dille çatınca zindana atılmış, daha sonra da öldürülerek mahpus bulunduğu burcun altına gömülmüştür. Bir başka rivayete göre ise Şeyh Zindânî Abdurraûf Samedânî adlı bir kişi İstanbul'un fethinde bulunmuş ve onun girdiği kapiya Zindan Kapısı denilmiştir. Seyyid Baba Câfer'in torunlarından olduğu iddia edilen Zindânî Abdurraûf yıllarca ceddinin türbedarlığını yapmış ve ölünce buraya gömülmüştür.

İstanbul'un fethinden sonra yeniçeriler bu kapiya, mensubu bulundukları Bektaşîlik geleneklerine uygun olarak muhtemelen Bâb-ı Câfer'den bozma Baba Câfer demişlerdir. Câfer'in türbesinin üst kısmında bulunan hapishaneye de Baba Câfer Zindanı adı verilmiştir. Buraya sivil ve bazan da asker, özellikle ye-

niçeri zümresinden katil, hırsız, borç ve zina hükümlüleri gibi âdi suçlular atılırdı. Hapishanede ayrıca hırsızlık yapan veya zina eden kadın suçlular için de bir bölüm vardı. Hatta XIX. yüzyılda bir ara burası bütünüyle kadınlara tahsis edilmişti. Zindanda Rum, Ermeni ve yahudi gibi azınlıklar için de ayrı ayrı koğuşlar mevcuttu.

Buraya giren mahpuslar serbest bırakılırken kendilerinden harç adı altında 18 para ve dilekçi akçesi olarak da 2 para alınırdı. Ancak daha sonraları kilim, keçe vb. mefruşat getirenlerden yatak akçesi adıyla ücret alınmıştır. Mahpusların iâsesi için devletçe herhangi bir ödenek ayrılmaz, mahkûmlar bazı hayır sahiplerinin sadaka ve adak gibi yardımlarıyla geçirirlerdi. Zaman zaman gerek bu bağışlar gerekse buraya düşen bazı zenginlerin verdiği rüşvetler yüzünden zindan kâtipleri ve subaşılar arasında anlaşmazlıklar, hatta kavgalar çıktığından 1766'da bazı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyuldu. Buna göre İstanbul kadılığı tarafından zindana tecrübeli ve dürüst bir subaşı tayin edilecek, mahkûmlardan kesinlikle para alınmayacak, hayır sahiplerinin yaptığı aynî ve nakdî yardımlar Baba Câfer türbedarı, müteveli ve zindan subaşısı nezâretinde muhafaza edilecek ve İstanbul kadısı dört ayda bir hesapları kontrol edecekti. Subaşı mahpusların yiyeceklerinden, serbest bırakılan bir mahkûmdan 20 akçeden fazla harç alınmamasına kadar zindanın her işinden sorumluydu. Mahpuslara hiçbir şekilde eziyet edilmeyecek, herhangi bir suistimali görülen subaşı cezalandırılacaktı. Zindan bekçiliğinden ise **asesbaşı***lar sorumluydu. İstanbul bazı isyan hareketlerine sahne olduğu zamanlarda âsiler tarafından öteki hapishanelerdeki mahpuslarla birlikte buradakiler de salıverilir, böylece isyancılar taze güç kazanırlardı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ocakla ilgili her şey ilga edilirken Bektaşîliği hatırlatan Baba Câfer Kapısı yerine Bâb-ı Câfer veya Hazret-i Câfer Ka-

Baba Cafer
Zindanı (1986) -
Balıkpazarı -
İstanbul